

TIETEEN MYYTTISET MINERVAT

PÄIVI MARIA PIHLAJA

on Suomen Akatemian projektitutkija.

■ Tiede ja myytit ovat tekemisissä toistensa kanssa enemmän kuin luulisi. Pohdinnan ei tarvitse yltää fenomenologisiin ulottuvuuksiin, vaan voidaan tarkastella – kuten tieteenhistoriassa nykyään on muodikasta – sen toimijoita.

Kuten tunnettua, tiede annettiin aikanaan Minervan – Pallas Athenen suojeluspiiriin. Tämän vastuualalle kuuluivat paitsi sotataito, myös opinnot eli viisaus. Molemmissa tarvittiin jo tuolloin ”strategiaa”. Kun toimiala kattoi niin tieteen, opettajat kuin käsityöläiset, eli nykytermein teknologian, voitaisiin ehkä pienellä yrityksellä kehittää antiikista juuret vaikkapa yliopiston ”kolmelle tehtävälle” – tai sitten nykyajan ongelmalliselle töiden kasautumiselle tiedemaailmassa.

Tiedemiehen rooliin on liitetty eräänlainen heroisen sankaruuden aura – joka myös muistuttaa siitä, kuinka jumalattarien sijaan tiedettä tekivät useimmiten ”uroot”. Muun muassa ruotsalaisessa tieteenhistoriassa on nähty tiedemiehen etsimisprosessin mukailevan kuvaustavoiltaan klassisia odyссеioja, vaiherikkaita sankaritarinoita, joissa vaikeuksien ja erilaisten kiemuroiden kautta edetään maailmoja järjestyttäviin voittoihin. Samaistammeko sisäänrakennetussa

käsikirjoituksessamme laboratoriossaan partikkelien kanssa painiskelevan kemistin urotekojen sankariksi? Erityisen hyvin kehystarina sopii 1800-luvun napatutkimukseen. Aikalaisesitykset loihtivat naparetkikunnista luontoa uhmaavia sankareita, saagojen kunnian kentille purjehtivia ”viikinkilaivoja”. Tämä tyydytti myös nationalistis-ideologisia kasvatuksellisia tarpeita. Arktinen Pohjoinen oli jo sinällään miehuuskokeille sovelias suunta.

Pohjoiseen pyrkineitä tiedemiehiä tavattiin toki paljon aiemmin – tunnetuimpana ranskalainen akateemikko Maupertuis, joka teki mittauksiaan Tornionlaaksossa 1736–37. Tuona aikana tieteen kehitys ja tavoite kartoittaa ja luokitella maailma ilmiöineen vaati useinkin oppineiden poistumista kammiostaan ja karaistumista sitkeiksi tutkimusretkeilijöiksi. Matkojen rasitukset saattoivat tarjota käytännössä tiedeakatemiaan nuorille miehille pikatien onneen – kansainväliseen kuuluisuuteen, seurapiireihin ja oppineiden ykköskastiin. Ura eteni toki älynlahjoillakin, mutta nousu tiede-eliittiin voitiin saavuttaa nopeammin ilmoittautumalla vapaaehtoiseksi Tiedeakatemiaan hankkeisiin. Nuorten akateemikkojen ryhmä otti pois peruukkinsa ja jalkautui pohjoisiin erämaihin. Palattuaan Pariisiin käytti se hyödykseen kaiken *Laponien* villistä kaiusta.

Mutta pohdittaessa tieteen heroista puolta ei kuva saa pelkistyä liikaa. Yksi sumea piste ovat sukupuoleen liittyvät myytit. Myytti on sekin, että naiset olisivat olleet täysin suljettuja tieteen ulkopuolelle. Maineen saaminen vaati toki poikkeuksellista kykyä tai onnekasta sattumaa. Silti kotiin jääneet Penelopet eivät tyytyneet vain odot-

telemaan Odysseuksiensa palaamista. Niin klassiset oppineisuuden lajit kuin uusi luonnontiedekin tarjosivat 1700-luvulla paitsi muodikasta ajanvietettä, myös mahdollisuuksia ylittää naispuolisen diletantin rooli. Uuden EU:n *Tiede ja yhteiskunta* -ohjelman naislähettiläät, joiden tehtävänä on kitkeä nuorista mielistä käsityksiä tieteen miehisyydestä, eivät ole vailla varhaisia esikuvia. Salonkien emännät olivat kulttuurivaikuttajia. Maupertuis'n ystävätär Emilie de Chatélet oli aikansa varteenotettavia newtonilaisia ja 1800-luvun alussa Sophie Germain sai osallistua Pariisin tiedeakatemian istuntoihin.

Mutta jos akatemiajäsenyyksiä tai yliopistovirkoja pidetään tieteellisen tunnustuksen mittareina, oli hyvin harvoilla naisilla pääsy näihin piireihin, jotka puolestaan samastuivat baconilaiseen Atlantis-myyttiin tai Herodotoksen Apolloa palvoviin hyperborealaisiin (jälleen pohjan perillä). Eivät akatemiatkaan silti olleet täysin maskuliinisuuden linnakkeita. Tiettävästi ranskan feminiinimuoto sanasta *akateemikko* luotiin 1600-luvulla Arlesin kielenhuoltoakatemiaan valittua Madame Deshoulièresia varten. 1700-luvulla sai Euroopassa jokunen nainen kyseisen arvonimen luonnontieteissäkin. Tukholmassakin valittiin trendin mukaan 1748 ensimmäiseksi naisjäseneksi Eva Ekeblad, joka oli ansioitunut taloudenpidollisilla tutkielmilla perunasta.

Usein kunnia-asetmat olivat kyllä muodollisia ja naisten paikka lähinnä suojelijana, ei vakavan tieteen tekijänä. Eräät menestyivät piirtäjinä tai maalareina, tai tiedettä sivuavissa käsityöammateissa, joiden arvostus oli nousussa. Kiinnostava poikkeus oli Bologna. Etenkin kardinaali Lamborghini (tuleva paavi Benediktus IV) pyrki palauttamaan eloon keskiajan ja renessanssin perinteen, jolloin naisia luennoi Bolognan ja Padovan yliopistoissa filosofiassa ja juridikassa. Laura Bassille kaavailtiin aluksi muodollista julkisuusroolia ”uutena Minervana”. Fyysikko kuitenkin riistäytyi irti neitsytjumalattaren roolistaan avioitumalla kollegansa kanssa, joka ryhtyi tutkijavaimonsa assistentiksi. Huvittava käänteisesimerkki historian monista tiedemiesten taustalla tuntemattomaksi jääneistä vaimoista.

Eipä silti etteikö Bolognassa olisi tuoloin noussut epäilijöitä esittämään teorioita, joissa materialistis-fysiologisin perustein evättiin, että lasten kantamiseen suunniteltu naisen keho voisi taipumuksiltaan antaa valmiudet korkeampaan sielulliseen kehitykseen. Oppineen yhteenlaskun ytimeksi nostettiin, oliko *uterus pensant* mahdollinen yhtälö. Keskusteluissa tästä perinteisestä pienestä erosta lukeutui naisten puolustajiin Bolognassa muista yhteyksistä naissukupuolen ystäväksi tunnettu Giacomo de Casanova.

Suhtautuminen alalla näyttäytyneisiin naisiin jakaa nykyäänkin mielipiteitä. Toisaalta vaaditaan, ettei historiaa kaunisteltaisi anekdootein liikaa muttei heitä myöskään kategorisesti sivuutettaisi pelkkinä poikkeuksina, jotka jotenkin hämärtäisivät sukupuolten välisiä epäoikeudenmukaisuuksia. Bologna oli toki vain harvinainen esimerkki siitä, että naiset ylipäänsä saattoivat harjoittaa tiedettä institutionaalisissa puitteissa. Toisinaan asia sivuutetaan nimitämällä sitä aikalaisille luonnolliseksi.

Sen sijaan että asioiden välille luotuja assosiaatioita pyritään aina suhteuttamaan jonkinlaiseen absoluuttiseen totuuteen, on tieteentutkimuksessa ajankohtainen Bruno Latour käsitellyt niitä jopa luonnontieteissä eräänlaisena sosiologiikkana tai tottumuksina, ja tällaisina meille näkymättöminä ja havaitsemattomina. Kun nämä kuitenkin jossakin nousevat kiistanalaisiksi, vetävät ne samalla näkyville kysymystä ympäröivät ääneen lausumattomat uskomuksemme. Samalla ne nousevat myös myöhempien aikojen tutkijoiden ulottuville. 1700-luvulla naisista ja tieteestä käydyn kiistelystä asia ei piiloudu katseilta, vaan saa näkyvän muodon kiistanalaisuutensa kautta.

Aikakautensa normaalin toimintakentän ylittäneiden minervojen olemassaolo tarjoaa siis särön, josta tarttua naisia ja tiedettä yhdistäviin kysymyksiin. Kun omana aikanamme polemiikki jatkuu, voi senkin nähdä, ei ikuisuuskytymyksenä tai vastakkainasetteluna, vaan näkyväksi tekemisenä, jonka kautta ehkä ajan myötä paljastuvat ja kari-sevat myös itse mukana kantamamme myytit. ■